

Okullarda Manevi Danışmanlık Eğitimi

Spiritual Counseling Education in Schools

 Sümeyra Arıcan⁽¹⁾, Handan Yalvaç Arıcı⁽²⁾

¹⁾Yalova Üniversitesi, Türkiye ²⁾İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye

¹⁾sumeyratekin@gmail.com ²⁾handanyalvac1453@gmail.com

Geliş Tarihi: 10 Haziran 2022

Kabul Tarihi: 24 Temmuz 2022

Yayın Tarihi: 30 Ağustos 2022

Öz: Bireyler hayatlarında çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Çocuk ve gençler de kendi yaşlarının, içinde buldukları zaman, mekân ve sosyo-kültürel ortamın getirdiği bazı zorluklarla, ya da zorluk olarak algıladıkları bazı problemlerle yüzleşmektedirler. Yaşanan bu olumsuzlukların giderilebilmesi için okullarda manevi danışmanlık eğitiminin gerçekleştirilebileceği düşünülmektedir. Dünyada Amerika, İngiltere, Singapur gibi bazı ülkelerde okullarda görev yapan öğretmenlere manevi danışmanlık eğitimi verilmekte ve öğrencilerine yardımcı olmaları sağlanmaktadır. Manevi danışmanlık kapsamında ele alınan sorunlar, ahlaki ve dini konularda olabildiği gibi gündelik yaşam sorunları ile de alakalı olabilmektedir. Bu çalışmada okullarda manevi danışmanlık kavramına, bu hizmete duyulan ihtiyaca, uygulamanın ilke ve yöntemlerine değinilmiştir. Çocuk ve gençlerin hayata dair meseleler, arkadaşlık ilişkileri ve iletişim dilinde yaşadıkları problemler ile çeşitli sorgulamalarında yardımcı olacak bir manevi danışmanlık hizmetinin okullarda sunulması önemli görülmektedir. Bu çalışma, okulda manevi danışmanlık ihtiyacını teorik olarak tartışmaya açmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Manevi Danışmanlık, Okulda Manevi Danışmanlık Eğitimi, Okul, Öğrenci

Abstract: *Individuals face various difficulties in their lives. Children and young people also face some difficulties brought by their age, time, place and socio-cultural environment, or some problems that they perceive as difficulties. It is thought that spiritual counseling education can be carried out in schools in order to eliminate these negativities. In some countries such as America, England and Singapore, teachers working in schools are given spiritual counseling training and they are provided to help their students. The problems handled within the scope of pastoral care can be related to daily life problems as well as moral and religious issues. In this study, the concept of spiritual counseling in schools, the need for this service, the principles and methods of its application are mentioned. It is considered important to provide a pastoral care service at schools that will help children and young people in their various inquiries about life issues, friendship relations and communication language problems. This study theoretically discusses the need for spiritual counseling at school.*

Keywords: *Religious Education, Spiritual Counseling, Spiritual Counseling Education at School, School, Student*

Giriş

Dijital bir dünyanın içerisinde yepyeni bir çağ yaşanmakta ve bu çağda dijital tasavvurlar oluşmakta, gerçeklik algısı sanallaşmaktadır. Hızın hâkim olduğu bu çağda insan doğası kendi ritminden uzaklaşmaktadır. Ontolojik olarak insan varlığının fiziksel ve psikolojik ritmi yeni çağın peşinden koşmak zorunda kalmaktadır. Bu hız bireyin ruhunu dinlemesine izin vermemektedir. Ruhsal olarak tatmin olmak artık hız ve haz üzerine temellendirilmektedir. Ruhsal gelişimin ihtiyaç duyduğu dinginlikten uzak hayat tarzı bireyleri ve toplumları olumsuz şekilde etkilemektedir. Son zamanlarda gençler arasında alkol ve uyuşturucu kullanımının yaygınlaşması, intihar vakalarının artması, Amerika, Britanya olmak üzere birçok ülkede terör gruplarının çoğalması, amaçsızlığın ve umutsuzluğun hayat tarzı hâlini alması, geleceğe dair kaygılar nedeniyle karanlık bir gelecek olacağı düşüncesinin hâkim olması gençliğin yaşadığı problemleri ortaya koymaktadır. Artık gençler kendilerinin varoluşlarını kuşatan daha yüksek kudrette bir düzenin varlığını ve gücünü hissedememektedirler. Bu durum madde ve mana ilişkisini zedelemektedir (Caroll, 2008, s.11).

Madde ve mana arasındaki ilişki dengesi bozuldukça bireyler içgüdüsel tatminlere yönelmektedir. Bu durum ruhun ihtiyaçlarına yönelik tatminleri gerekli kılmaktadır. Gençlerin birçok problem yaşadıkları ve bu problemlerini okul ortamına taşıdıkları görülmektedir. Bu konuya çözüm olarak dünyada İngiltere, Amerika, Singapur gibi ülkelerde okullarda görev yapan öğretmenlere öğrencilerinin problemlerine yardımcı olabilmelerine yardımcı olabilmeleri için manevi danışmanlık eğitimi verilmektedir. Manevi danışmanlık eğitimi veren okullarda sadece dini ve ahlaki konularda değil aynı zamanda gündelik sorunlara yönelik destek verilmektedir. Manevi danışmanlık hizmetinde dijitalleşmenin neden olduğu problemlerle birlikte pandemiden kaynaklı sorunların çözümünde bilimsel yöntemlerin yanı sıra dinî bakış açısından yararlanılmaktadır. Bu çalışmada dünyada manevi danışmanlık hizmeti veren okullarda bu eğitimin nasıl verildiği, hangi yöntemlerin kullanıldığı ortaya konulmakta ve bu uygulamaların ülkemiz için değerlendirilmesine yönelik öneriler sunulmaktadır.

1. Manevi Danışmanlık Nedir?

Batı literatüründe “Pastorel Care” ve “Pastorel Counseling” kavramlarıyla ifade edilen dinî/manevi danışmanlık papaz ya da rahiplerin kilise dışındaki dini danışma ve rehberlik hizmetleri olarak kabul edilmektedir. Hristiyan Kilisesi'nin öğretilerinden oluşan organizasyonu anlamına gelen, papazsal ilgi olarak tercüme edilen “Pastoral Care” kavramı etimolojik olarak Latince beslemek manasına gelen “Pascere” kelimesinden

türemiş, kendisine tabi olanlara manevi ve ahlaki destek veren anlamında “İyi Çoban” metaforu ile ifade edilmektedir. Çünkü “Pastoral Care” papazların toplumlarıyla ilgili manevi ve ahlaki endişelerini ortaya koymaktadır (McLaughlin, 2000, s. 4). Dinî/manevi danışma psikolojisi anlamına gelen “Pastoral Psikoloji”nin tarihi Batı’da Hz. İsa ile başlatılmakta ve manevi danışmanlık hizmetlerinin bir Hristiyanlık faaliyeti olarak meydana geldiği kabul edilmektedir (Cebeci, 2010, s. 56). Özellikle Ortaçağ’da Hristiyan din adamlarının insanları Hristiyanlaştırmak için başlattıkları misyonerlik faaliyetlerinin 20. yüzyılda rehberlik alanındaki gelişmelerden etkilenerek kilise üyelerini destekleme şeklinde planlandığı bilinmektedir. Kilisede gerçekleştirilen günah çıkarma eyleminin bir dinî danışma olarak geliştirildiği düşünülmektedir (Cebeci, 2012, s. 62). 20. yüzyılda günah çıkarma eyleminin daha bilimsel yürütülmesine yönelik olarak çalışmalar yapıldığı, din adamlarının dinî/manevi danışma verebilme yetkinliği kazanabilmeleri için klinik ve danışma psikolojisi alanlarında eğitim aldıkları görülmektedir (Şirin, 2013, s. 22).

Manevi danışmanlık hizmeti konusunda ilk bilimsel çalışmayı yapan Amerikalı psikolog Anton Boisen’in inanç ve ruh sağlığı arasındaki tarihsel bağlantıyı formülize ettiği ve yeni bir sistem ortaya koyduğu bilinmektedir. Boisen 1926 yılında “Teolojinin Metotları ve Görevi” (The Task and Methods of Theology) adlı çalışmasında manevi yönden insanları anlayanın yöntemlerini göstermekte ve manevi danışmanlık konusunda ilke ve yöntemlere dair bilgiler vermektedir (Cebeci, 2012, s. 63, Şirin, 2013, s. 21–22). William Arnold “Introduction to Pastoral Care” adlı çalışmasında manevi danışmanlık hizmetinin çerçevesini çizmekte, bu hizmetin bireyin ontolojik sorularına cevap verilmesi, bireyin kendisini, yaratılışını, imkân ve sınırlılıklarını bilmesi açısından profesyonel bir destekleme çalışması olduğunu belirtmektedir. Teoloğ Lynch ise manevi danışmanlığın iyi ve huzurlu bir hayat tasavvuru oluşturmada disiplinler bir çalışma alanı olduğunu iddia etmektedir. Clebsch ve Jackle konuyu tarihsel bir perspektif üzerinden değerlendirmekte ve manevi danışmanlık hizmetinin iyileştirme, destekleme ve yönlendirme olmak üzere üç farklı fonksiyonunun olduğunu düşünmektedirler. İyileştirme fonksiyonu bireyin rahatlaması ve rehabilite olmasını, destekleme fonksiyonu bireyin iş hayatındaki problemlerinin çözümünde yardım almasını, yönlendirme fonksiyonu ise bireye iş, eş, kariyer konularında rehberlik edilmesini ifade etmektedir (Cebeci, 2012, s. 64–65).

İslâm geleneğinde peygamberlerin bireysel ve toplumsal problemlere çözüm bulmaları manevi danışmanlık tarihini Hz. Adem’e dayandırmaktadır. Özellikle peygamberlerin

kendi yaşadıkları problemlere buldukları çözümler olumsuz durumlarla başa çıkma yöntemlerini göstermektedir. Kur'an'da kişinin problemleriyle başa çıkabilmesi yönündeki tavsiyeler manevi danışmanlığın temel ilkeleri arasında yer almaktadır. Kur'an'da manevi danışmanlık modelleri olarak 3 yaklaşımdan söz edilebilir. Bu bağlamda ilk model iyiliği emretmek ve kötülöklere engel olmaktır. Tevbe Suresi 71. ayette iyiliği yaymak, kötölöklere engellemek için iletişime geçilmesi gerektiğini bildirmektedir. Toplumda bireyler arasında iletişime geçilmediği zaman toplumsal problemlerin çözülmesinin zor olacağı anlaşılmaktadır. Alimler veya hocalarla olan iletişim ve onlardan alınan destek, ikinci manevi danışmanlık modeli olarak yorumlanmaktadır (Baygeldi, 2018, ss. 10-11). Üçüncüsü ise Hz. Peygamber'in modelidir. O'nun yaşadığı dönemde etrafındaki her bireyle ayrı ayrı ilgilendiği ve herkesin sorununa ve durumuna göre çözüm önerileri sunduğu bilinmektedir. Kendisine danışan bireylerin farklılıklarını, yetiştikleri kültürü dikkate alarak ve seviyelerine göre tavsiyelerde bulunduğu, hatta farklı zamanlarda farklı kimselerin benzer sorularına farklı cevaplar verdiği müşahede edilmektedir (Koç, 2020, s. 177).

Netice itibariyle manevi danışmanlığın ilk insandan günümüze her bireyin hayat içerisinde yaşadığı olumsuzluklarda manevi olarak destek alma ihtiyacına karşı verilen bir hizmet olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde kurumsallaşan manevi danışmanlık hizmetini bireylerin hangi dinden ya da hangi kültürden olduklarına bakılmaksızın talep ettikleri dinin değerleri doğrultusunda problemlerine çözüm önerisi getirme, olumlu bakış açısı kazandırma, bir konuyla ilgili karar verme gibi süreçlerde danışan ile manevi danışman arasındaki etkileşim ürünü olarak tarif etmek mümkündür (Söylev, 2014, ss. 62-63). Dolayısıyla manevi danışmanlık daha çok inanç, ibadet, ahlak ve gündelik hayatla ilgili problemleri çözmeye çalışan bir yardım mesleği olarak görölmektedir. Manevi danışmanın, danışanın probleminin çözümünde danışanın kendisi için belirlediği yardım kaynağına müracaat etmesi gerekmektedir (Sözgün, 2017, s. 210). Böylelikle danışan problemini çözme sürecinde zihni ve kalbi olarak rahat hissedebilmektedir.

2. Okullarda Manevi Danışmanlık

Dünyada hastaneler, cezaevleri olmak üzere birçok kurumda manevi danışmanlık hizmeti verildiği, Amerika, İngiltere, Singapur gibi bazı ölkelerin okullarında manevi danışmanlık hizmeti sunulduğu bilinmektedir. İngiltere'de manevi bakım/danışmanlık 1923'te Fyling Hall School'da Mab Bradley isimli bir öğretmen tarafından kurulmuştur. Bu eğitimde temel anlayış, eğitimin ders programlarının ve metinlerin ötesinde, çocukların ikinci derece denklemleri öğrenmelerinin yanı sıra hayat hakkında da bilgi edinmeleri, dürüstlük, görgü ve karşılıklı saygı gibi geleneksel değerleri de öğrenmeleri

anlayışına dayanmaktadır (“Pastoral Care – What Is It?”, 2020). İngiltere’de gerçekleştirilen manevi danışmanlık eğitimlerinde öğrencilerin hayat hakkında bilgi edinmelerine ve geleneksel değerleri öğrenmelerine yönelik çalışmalar yapıldığı anlaşılmaktadır.

British International School/İngiliz Uluslararası Okul manevi danışmanlık birimini, okul yaşamının temel bir boyutu ve genç yetişkinlerin gelişimini desteklemek için kullanılan roller, kaynaklar, yapılar, politikalar, programlar ve süreçler sistemi olarak tanımlamaktadır. Manevi danışmanlık birimi, öğrencinin eğitimsel, duygusal ve sosyal gelişimini öğrenme değerlerinin merkezine koyan bütünsel bir eğitim yaklaşımının ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir. Manevi danışmanlık sistemi manevi danışmanlık birimi yöneticileri, müdür yardımcıları, seviye belirleme koordinatörleri, öğretmenler, özel öğretmenler olmak üzere bir grubun bir senelik bir planlaması olarak gerçekleştirilmektedir (“Pastoral Care Policy”, 2019). Dolayısıyla İngiltere’de manevi danışmanlık eğitiminin her sene planlı olarak ve grup çalışması şeklinde gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

Manevi danışmanlık eğitimlerinin en erken ortaya çıktığı yerlerden biri olarak kabul edilen Amerika’da II. Dünya Savaşı’na kadar bazı teoloji fakültelerinin manevi danışmanlık alanında dersler verdiği ve savaş sırasında pek çok asker ve vatandaşa savaşın olumsuz etkilerine yönelik manevi destek ihtiyacı olduğu bilinmektedir. Bu ihtiyacın artması sonucunda 1950’li yılların sonunda Kuzey Amerika’da birçok teoloji fakültesinde manevi/dinî danışmanlık kursları verildiği görülmektedir. 20 yüzyılın son yarısında manevi danışmanlık hizmetlerinin yaygınlaştığı ve bu yaygınlaşma sonucunda kurumsallaşmaya gidildiği müşahade edilmektedir (Uğurlu, 2017, s. 2525). Araştırmalar okullarda verilen manevi danışmanlık eğitimlerinin öğrencilere aidiyet duygusu kazandırdığı, öğrencilerin kimlik duygusunu geliştirdiği ve öğrenme eğilimlerini keşfetmelerine yardımcı olduğunu göstermektedir. Manevi danışmanlık eğitimi veren okullarda öğrenciler bilişsel, davranışsal ve sosyal olarak manevi danışmanlar tarafından desteklenmektedir (Murphy & Holste, 2017, s. 537).

Avustralya’da da manevi danışmanlık eğitimi verilmektedir. Avustralya’da okullarda verilen manevi danışmanlık hizmeti ile ilgili Gatehouse Projesi ve Manevi Danışmanlık Faaliyetleri Bütüncül Okul Yaklaşımı programları dikkat çekmektedir. Bu programlardan Gatehouse Projesi 1995 yılında geliştirilmiş, Victoria’daki 26 ortaokulda uygulanmıştır. Bu program; ergenlerin duygusal gelişimlerine katkı sağlamak, uyuşturucu ve alkol

kullanımı, depresyon ve genç intiharı gibi olumsuzlukları önlemek, öğrencilerin okullara bağlılıklarının arttırmak, öğrencilerin günlük yaşamda karşılaştıkları zorluklarla başa çıkma becerilerini geliştirmek amacıyla tasarlanmıştır. Tüm bu koruyucu faktörlerin güçlendirilmesi için tüm okul yaklaşımının önemi vurgulanmıştır. Çocukların bireysel, duygusal ve sosyal gelişimlerinin okula aidiyetleri ve öğrenmeleriyle ilişkili olduğuna dikkat çekilmiştir (Hearn vd., 2006). Katolik Eğitim Ofisi tarafından geliştirilen, A Whole School Approach to Pastoral Care: 'A Road Beyond the Gatehouse' Program (Manevi Danışmanlık Bütüncül Bir Okul Yaklaşımı: 'Gatehouse Ötesinde Bir Yol' Programı) Gatehouse Projesinin ötesinde daha geniş bir bağlama dikkat çekmiştir. Bu model göre önlem, erken müdahale, müdahale ve müdahale sonrası olmak üzere dört aşama bulunmaktadır:

- Öncelikli olarak önlem aşaması uygulanarak öğrencilerin sağlığı ve esenliği teşvik edilmekte ve aidiyet duygusu oluşturulmaktadır.
- Erken müdahale aşamasında öğrencilere yaşanan problemlerle ilgili başa çıkma becerilerini güçlendirme ve olumsuz olaylarla ilgili riskleri azaltma konularında destek verilmektedir.
- Müdahale aşamasında destek ve tedaviye erişmek için ağlar oluşturulmaktadır.
- Müdahale sonrası ya da üç aşama tamamlandıktan sonra olumlu ilişkileri yeniden kurmak önerilmektedir.

Manevi danışmanlık hizmetinde gerçekleştirilen bu aşamalar öğrencinin ihtiyacına göre belirlenmektedir. Aşama aşama gerçekleştirilen manevi danışmanlık faaliyeti öncelikle bir problem yaşanmadan önce öğrenciye destek vererek olabilecek olumsuz durumlara karşı önlemsel bir yaklaşım sunmaktadır. İkinci aşamada erken müdahale ederek problem büyümeden çözümlenmesine destek verilmektedir. Üçüncü aşamada ise yaşanan probleme anında müdahale edilerek problemin çözümlenmesi amaçlanmaktadır. Son aşama ise tüm yaşananlardan sonra öğrencinin tekrar kendisini düzenlemesine destek olarak yaşadığı sıkıntıları atlmasına yardımcı olunmaktadır. Böylelikle öğrenciler bir problem yaşamadan önce, bir problemi yaşarken ve sonrasında nasıl davranacaklarını, problemi çözmek için becerilerini doğru şekilde kullanmayı öğrenmektedirler.

Okulda İyi Oluş Modeli, manevi bakım/danışmanlık konusunda bir standart oluşturmak için bütüncül bir bakış açısı sunmakta, çocukların sağlık ve refahının okul kapsamının da ötesinde evlerini ve içinde buldukları toplumu içeren bir bağlamda yer aldığını öne sürmektedir (Hearn vd., 2006, s. 15). Bir başka ifadeyle öğrencilerin iyi hissetmeleri, huzurlu olmaları için okulda gerçekleştirilen çalışmaların yanı sıra öğrencilerin aileleri ve yaşadıkları topluma ilişkin çalışmalar yapılmaktadır. Aşağıdaki şekilde Katolik Eğitim

Reaktif manevi danışmanlık vaka çalışması ile öğrencilerin “sosyal, duygusal, fiziksel, davranışsal veya ruhsal nitelikteki” sorunlarına birebir ilgiyle yanıt vermeye çalışılmaktadır. Bu yaklaşımda akran desteği ve mentorluk da kullanılmaktadır. Böylece öğrencilere kendi akranları ve daha deneyimli veya daha bilgili bir kişinin rehberliği manasına gelen mentor desteklemesi yapılmaktadır. Proaktif, önleyici pastoral bakım yaklaşımında öğrencilerin hayatlarındaki ‘kritik olayları’ öngörülmekte ve eğitim süreçleri ve faaliyetleriyle bu olaylar önlemek amaçlanmaktadır. Böylece reaktif vaka çalışmasına duyulan ihtiyacın azaltılması istenmektedir. Bu yaklaşım bağlamında tüm okul yaklaşımı da gündeme gelmektedir. Böylece sadece çocukların özgüveni, dayanıklılığı ve akademik kapasitesi geliştirilmemekte, aynı zamanda toplumsal değerleri, yönetim ve çevreyi içeren daha geniş bir okul ortamı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Gelişimsel manevi danışmanlık müfredatı ile öğrencilerin kişisel, sosyal, ahlaki, manevi ve kültürel gelişimi; farklı programlar, öğretici çalışmalar ve müfredat dışı etkinlikler yoluyla geliştirilmeye çalışılmaktadır. Manevi bakım/danışmanlık hizmetleri planlama, kaynak sağlama, izleme, değerlendirme ve teşvik süreçlerini içermektedir (Hearn vd., 2006, ss. 11-12). Avustralya’da öğrenci destek hizmetleri; rehberlik memurları, din görevlileri ve öğrenci refah çalışanları, toplum eğitim danışmanları, okul polisi, okul hemşireleri, devlet okullarında görevli hemşireler ve gençlik destek koordinatörlerini içermektedir (“Student Health, Safety and Wellbeing”, 2019).

İngiltere, Avusturalya gibi okullarda manevi danışmanlık eğitimi veren ülkelerden biri de Singapur’dur. Singapur’da manevi bakım/danışmanlık çalışmalarının 1986 yılında Singapur Eğitim Bakanı’nın Amerika ve İngiltere ziyareti sonrasında başladığı, 1987 yılında yayınlanan “Towards Excellence in Schools” raporuyla Singapur okullarına manevi danışmanlık hizmetinin tanıtıldığı ve bakanlığın okullarda manevi bakım/danışmanlık eğitimi için çağrıda bulunduğu bilinmektedir. 1988 yılında İngiliz okullarının eğitimciler tarafından ziyaret edildiği ve okullarda manevi danışmanlığın başarılı olduğu belirtilmektedir. Bu ziyaretler öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve sosyal olmak üzere tüm potansiyellerini gerçekleştirebilmeleri için manevi danışmanlık eğitiminin önemini ortaya koymaktadır (D’Rozario, 1988, s. 73-75).

Okullarda manevi bakım/danışmanlıkla ilgili alanlar oldukça geniş bir kapsama sahiptir. Bu alanlar; zorbalık, kaygı ve stres, manevi ve ahlaki gelişim, sosyal beceri eğitimleri, vatandaşlık eğitimi, kariyer eğitimi, dini eğitim, sağlık eğitimi, uyuşturucu eğitimi, ölüm eğitimi, insan ilişkileri eğitimi, düşünce becerileri eğitimi, meditasyon ve akran desteği gibi oldukça geniş konu alanlarını içermektedir (Hearn vd., 2006, s. 8).

İngiltere’de manevi desteği akademik destekle birlikte değerlendiren okullar olduğu gibi akademik ve manevi desteği ayrı değerlendirenler de bulunmaktadır. Covid salgını sonrasında manevi bakım/danışmanlık çalışmalarının daha da önem kazandığına dikkat çekilmektedir. Birçok okul salgın süreci sonrasında öğrencilerine daha fazla destek vermek için hazırlık yapmaktadır (“Pastoral Care in the Curriculum”, 2022). Okullarda manevi bakım/danışmanlık hizmetlerinde sivil kuruluşlar da etkin rol üstlenmektedir. The National Association for Pastoral Care in Education (NAPCE) profesyonel eğitim çalışanları ile okullardaki öğrencilerin refahı, kişisel-sosyal eğitimi ve manevi bakımlarıyla ilgilenen ilişkili kuruluşlar arasındaki bağlantıyı sağlamak için 1982’de İngiltere’de kurulmuştur. Kurum ayrıca bilimsel çalışmaların yayınlandığı Pastoral Care in Education dergisinin yayıncılığını da yürütmektedir (“NAPCE”, 2022). Bu kurum vasıtasıyla, eğitimde manevi bakım/danışmanlık konusundaki araştırmalar artış göstermektedir. Netice itibarıyla dünyada birçok ülkenin okullarında manevi danışmanlık eğitimleri verilmekte ve bu eğitimlerin öğrencilerde olumlu etkisi olduğu anlaşılmaktadır.

3. Okullarda Manevi Danışmanlık Eğitimi İhtiyacı

Dijital çağdan önce bireylerin problemlerine yaşadığı toplum içerisinde çözümler bulunduğu ve bu problemlerin çözümüne aile üyelerinin, gerekiyorsa komşuların ya da akrabaların destek olduğu bilinmektedir. İnsanlar birbirlerinden uzaklaştıkça, ilişki ağları zayıfladıkça kimse kimsenin sıkıntısından haberdar olamamaktadır. Aynı zamanda yoğun yaşanan hayatlarda başkası için yapılabilecek bir yardım penceresi dahi açılmamaktadır. Dünün dünyasında insan insana şifa olurken günümüz dünyasında insanın insana tahammülsüzleştiği görülmektedir. Seküler bir anlayışla sunulan içeriklerin dünyevileşme temayülünü arttırdığı, gençlerin dinden uzaklaştığı ve ahlakın kişiselleştiği müşahede edilmektedir. Bütün bu değişim ve dönüşümler bireysel ve toplumsal olarak manevi konular hakkında doğru kaynaklar sunan birimlerden beslenmeyi ihtiyaç hâline getirmektedir. Yapılan araştırmalar psikolojik problemler yaşandığında, bunalım dönemlerinde, yakın birisi öldüğünde, kişinin veya yakınlarının yaşadığı ağır hastalık durumlarında, afet ya da kaza yaşandığında, aile içindeki çatışmalarda hayatın anlamsız ve amaçsız olduğuna karar verilebildiğini ortaya koymaktadır. Bu durumlarda bireyler manevi desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Anlam ve amaç kaybı yaşanan dönemlerde bireylerin daha fazla manevi desteğe ihtiyaç olduğu görülmektedir (Maçin, Akay, & Çevik, 2020, s. 44). Anlamsızlık problemi çözülmediği zaman umutsuzluk, anksiyete, depresyon, fiziksel aktivitelerde düşme gibi problemler olarak ortaya çıktığı bildirilmektedir (Reker, Peacock, & Wong, 1987, s. 44).

Dinin eskilerin söylemleri ya da eski olarak tanımlandığı günümüz dünyasında gençler inançtan uzaklaştıkça maddeye mahkûm olmak durumunda kalmaktadırlar. Aynı zamanda içgüdüsel arzularının tatminini öncelemedirler. Bu içgüdüsel tavır gençlerin olgunlaşmasını engellemektedir. Dolayısıyla gençlerin doğru yaşama becerileri açısından desteklenmesi gerekmektedir. 1988 yılında İngiltere’de 18 eğitimcinin manevi danışmanlık hizmeti veren 16 okulda gerçekleştirdikleri ve rapor olarak sundukları çalışma manevi danışmanlık desteğinin önemini göstermektedir. Raporda manevi danışmanlık eğitimiyle her öğrencinin özgüven, öz-yönelim ve öz disiplin gibi konularda desteklendiği, öğrencilerin ilgileri, yetenekleri ve kişisel nitelikleri açısından mevcut potansiyellerini geliştirmede öz-farkındalıklarının arttığı, öğrencilerin akademik olarak ilerlemiş olduğu, her öğrencide sosyal sorumluluk duygusunun geliştiği, başkalarına saygı ve başkalarının ihtiyaçlarına dair farkındalığın arttığı, başkalarıyla ilişki kurmada sosyal becerilerin geliştiği bildirilmekte ve bu eğitimlerin gelecekte topluma katkısının olacağı belirtilmektedir (D’Rozario, 1988, s. 76).

Manevi danışmanlık hizmetiyle ilgili yapılan çalışmalar bu eğitimin amaç ve hedeflerini ortaya koymaktadır. Okullarda manevi danışmanlık hizmetinin öncelikli amacı her öğrencinin potansiyelini tam olarak gerçekleştirmesini sağlamak için her öğrenciyi kişisel olarak anlamak ve temel yaşam becerileri kazandırmaktır (D’Rozario, 1988, s. 75). Aynı zamanda gençlerin manevi ihtiyaçlarının farkına varabilme, özdenetimli olabilme, içgüdüsel olanla ihtiyaç olanı ayırt edebilme, içgüdüsel davranmak yerine bilinçli davranışlar ortaya koyabilme, inanç ve ahlaki değerleri olumsuz etkileyebilecek durumlarda doğru kaynaklara müracaat edebilme gibi konularda kazanımlarına destek olmak da amaçlanmaktadır (Waters, 2008, ss. 3-4). Genel olarak okullarda manevi danışmanlık eğitiminin hedefi öğrencilerin duygusal ve manevi gelişimine yönelik bir eğitimin geliştirilerek ruh sağlıklarına katkıda bulunulmasıdır (McLaughlin, 2000, s. 69).

Manevi danışmanlık hizmeti her öğrencinin manevi gelişimlerinin yanı sıra akademik, fiziksel, bilişsel, duygusal, sosyal yönlerini de desteklemek üzere planlanmaktadır. Manevi danışmanlık desteği alan her öğrencinin ihtiyaçları çerçevesinde birden fazla destek ağının mevcut olduğunu bilmesi problemlerin çözümüne yardımcı olmaktadır. Ayrıca çalışmaların istenilen hedefe ulaşabilmesi için eğitimlerde aileler sürece dahil edilmektedir. Bu eğitimlerde öğrenme görevlerinin kişiselleştirilmesi, öğrencilerin ilgisini çeken etkinlikler yapılması ve öğrencilere manevi alanda gelişimleri için fırsatlar sunulması manevi danışmanlık hizmetlerini daha etkili bir hâle getirmektedir (“Student Wellbeing and Pastoral Care with Schoolbox”, 2022).

Netice itibariyle dijitalleşme ve sosyal medya platformlarıyla birlikte ergenlerin/gençlerin hayat tasavvurları maneviyattan uzak bir şekilde inşa edilmektedir. Manevi alanlardan uzak kalınması, iletişim ve ilişkilerin sanallaşması gibi birçok neden gençleri hayatın anlam ve amacından uzaklaştırmakta, maddi tatmin araçlarına yönelmektedir. Manevi yönü olmayan bir hayat maddi araçlarla tatmin edilmek istense de başarılı olunamamaktadır. Özellikle gençlerin kendilerini keşfetmeye çalıştıkları sorgulama dönemlerinde sadece maddi araçlara yönelmeleri maneviyattan yoksun kalmalarına neden olmaktadır. Okullarda gerçekleşecek manevi danışmanlık hizmeti gençlerin doğru bir hayat tasavvuru oluşturmaları açısından önem arz etmektedir.

4. Okullarda Manevi Danışmanlık Hizmetinin İlke ve Yöntemleri

Okullardaki manevi danışmanlık hizmetinin belirli ilke ve yöntemlerle gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Okullarda manevi danışmanlık hizmetleri genel olarak problemlere karşı önleyici olma, gelişime katkı sunma ve beceri geliştirme olmak üç ilke üzerine inşa edilmektedir. Problemlere karşı önleyici olma ilkesi hayat içerisinde herhangi bir problem yaşanmadan önce o duruma karşı donanımlı olmayı, gelişime katkı sunma ilkesi bireyin manevi gelişimine destek olmayı, beceri geliştirme ilkesi ise bireylerin olumsuz durumlarda problem çözme becerilerini geliştirmeyi ifade etmektedir. Manevi danışmanlık ilkelerinin uygulanabileceği alanlar şöyle sıralanmaktadır:

- Yaşam becerilerinin öğretimi
- Sosyal becerilerin öğretimi
- Öğrencilerde doğru benlik imajını geliştirmek ve öz farkındalık oluşturmak
- Öğrencilerle manevi destek için ortak çalışmalar sürdürmek

Öğrencilerin yaşam becerilerini geliştirmek hayatın anlamı ve amacına yönelik yaşam faaliyetlerini destekleme anlamına gelmektedir. Aynı zamanda bunalım, afet, kaza, bir yakının kaybı gibi durumlarda öğrenciye yardımcı olabilmektir. Sosyal becerilerin gelişiminde iletişim ve etkileşime yönelik çalışmalar yapılarak sosyal ilişkilerde doğru iletişim kurmanın yollarını öğrenme, iletişim problemlerini çözebilme becerisi kazandırma, otoriteyle başa çıkma, uyumlu olabilme gibi her türlü ortamda yaşanan herhangi bir problemin üstesinden gelebilme becerilerini geliştirme çalışmalarının yapılmasını ifade etmektedir. Yaşam becerilerini ve sosyal becerileri geliştirmenin öğrencilerin manevi olarak daha güçlü hissetmelerine, öngörülemeyen problemlerle başa çıkabilecek donanımda olmalarına yardımcı olmanın yanı sıra yaşam zevkini kaybetmek, alkol almak, kendisine zarar vermek gibi yıkıcı davranışlara yönelmelerine engel olduğu da bilinmektedir (Raymond, 2018, ss. 7-11).

Genel rehberlik alanında bireylere destek verebilmek için bireyi tanıma teknikleri “psikoanaliz teknikleri” başlığı altında ve hizmet sunma teknikleri ise “terapötik teknikler” başlığı altında verilmektedir. Psikoanaliz teknikleri test teknikleri, gözlem, olay kaydı, anekdot, otobiyografi, sosyometri, kimdir bu tekniği olmak üzere belirli tekniklerle bireyler tanınmaya çalışılmaktadır. Ayrıca açıklama, onaylama, duyguları yansıtma, yüzleştirme, yorumlama, destekleme, cesaret verme, soru sorma, bilgi verme, tavsiye verme gibi terapötik yöntemler kullanılarak bireylere destek verilmektedir. Bu teknikler manevi danışmanlık hizmetlerinde de kullanılmaktadır. Böylelikle bireylerin, bedensel, zihinsel, duygusal yönlerden kendi özelliklerini tanımalarına ve kabul etmelerine, yaşama karşı olumlu tutumlar geliştirmelerine, başkalarıyla sağlıklı ilişkiler kurabilmeleri için gerekli becerileri edinmelerine, problem çözme, bir konuda karar verme, tercih yapabilme, sorumluluk alma gibi yaşam becerilerini geliştirmelerine, öz-değer, özgüven ve özdenetim konularında beceri kazanmalarına, okul içindeki ve okul dışındaki eğitim imkanlarını kullanabilmelerine destek olunmaktadır (Er, t.y., ss. 50-53) Okullarda verilen manevi danışmanlık hizmetlerinde rehberlik ve danışmanlık alanında kullanılan genel yöntemlere yer verilse de ergenlerin gelişimleri göz önünde bulunularak onların ihtiyaçlarına göre planlama yapılmaktadır.

Okullardaki manevi danışmanlık hizmetinde birebir çalışmalarda öğrencinin problemine odaklanılırken, genel çalışmalarda ergenlerin/gençlerin öncelikli ihtiyaçlarına odaklanılmaktadır. Örneğin öğrencilerde doğru benlik imajı geliştirmek ve öz farkındalık oluşturmak manevi danışmanlık alanlarından biri olarak görülmektedir. Ergenlik, gençlerin kendilerini keşfetmeye çalıştıkları bir dönemdir. Bu dönemde gençler kendilerini başkalarıyla kıyaslayabilmekte, başkalarının beden imgelerine, hayat tarzlarına hayranlık duyabilmekte ve kendi ontolojik özelliklerini küçümseyebilmektedir. Özellikle günümüzde sosyal medya mecralarında dayatılan fiziksel özellikler, lüks hayat tarzları gençlerin kendi varoluşsal özelliklerini beğenmemeye ve kendilerini kötü hissetmelerine neden olmaktadır. Öz farkındalık çalışmaları gençlerin kendileri hakkında olumlu benlik imgesi geliştirmelerine ve öz-değer konusunda bilinçlenmelerine yardımcı olmaktadır. Öz farkındalık oluşturma faaliyeti manevi danışmanlık alanları arasında önemli bir hizmet alanı olarak kabul görmektedir (Raymond, 2018, s. 12) Öz farkındalık içerisinde öz-değer çalışmaları önem arz etmektedir. “*Bireyin kendisine değer verme derecesini*” (Reber, 1985, s. 678) olarak tanımlanan öz-değer bireyin ontolojik özelliklerini kabul etmesi ve kendisindeki nitelikleri gerçekçi olarak algılamasıdır. Bir başka ifadeyle bireyin kendi değerine ilişkin öznel ve duygusal değerlendirmesinde objektif olabilmesi (Nair, 2016, s. 7) güçlü ya da zayıf yönlerinin farkında olabilmesidir. Dolayısıyla öz

farkındalık çalışmaları gençlerin kendilerini başkaları ile kıyaslamadan, varoluşsal özelliklerini kabul ederek doğru benlik imgesi oluşturma çalışmalarıdır.

Yaşam becerileri, sosyal beceriler ve öz farkındalık oluşturma çalışmalarının gerçekleştirilebilmesi için öğrencilerle ortak faaliyetler yapılması gerekmektedir. Öğrencilerin olumsuz duygu ve durumlarla başa çıkmasına yardımcı olmak için manevi danışmanlık konusunda yapılan müfredat çerçevesinde öğrencilerle bir araya gelmek ve yaşam becerileri, sosyal beceriler ve öz farkındalık konularında öğretim yöntemleri kullanılarak çalışmalar yapmak; problemlere karşı önleyici olma, gelişime katkı sunma ve beceri geliştirme ilkelerini destekleyici faaliyetler olarak görülmektedir. Bu faaliyetler müfredat çerçevesinde gruplar şeklinde yapılabilmektedir. Çalışma gruplarının belirli kuralları bulunmaktadır:

- **Grup büyüklüğü:** Manevi danışman ya da manevi danışmanlık yapan öğretmen grubu oluştururken grubun dört ile altı öğrenci arasında olmasını hedeflemelidir. Sınıflar çok büyükse, gruplar biraz daha büyük olabilir.
- **Bir grup oluşturmak ve yönergeleri bildirmek:** Gruplar mümkün olduğunca yetenek seviyeleri birbirine yakın olan öğrencilerden seçilmelidir. Üyelere grubun görev ve sorumlulukları bildirilmelidir. Grup üyeleri belirli zamanlarda toplanmalı, hayatın anlamı ve amacı, öz farkındalık, öz-değer gibi konularda araştırmalar ve tartışmalar yapılmalıdır.
- **Gruplara görevlerinde yardımcı olmak:** Gruplar oluşturulup liderler ve sözcüler seçildikten sonra öğretmen grupları çalışma yapmaya ve tartışmaya teşvik etmelidir. Çalışmaların başında öğrencilere konularını nasıl hazırlayacaklarına dair bilgilendirme yapılsa da ara sıra gruplarla iletişim kurmak ve neler yaptıklarını takip etmek önem arz etmektedir.
- **Gruplar arasında tartışmayı kolaylaştırmak:** Gruplar araştırdıkları konu hakkında çalışmalarını tamamladıktan sonra manevi danışman ya da manevi danışmanlık yapan öğretmen rastgele bir grup seçer ve grup sözcüsünden çalışmanın sonuçlarını sunmasını ister. Gruplar arasında tartışma yapıldıktan sonra danışman her grubun görüşlerini özetler ve konu hakkında tecrübe paylaşımları için teşvik eder. Böylelikle konuların bilişsel ve duyuşsal düzeyde anlaşılmasına imkân verilmiş olur.
- **Gruplara bir amaç vermek:** Grupların belirli bir amaçları varsa o takdirde görevlerini en iyi şekilde yapma eğilimi gösterirler. Danışman sınıf olarak çalışma yapan büyük gruba ve sınıf içerisindeki küçük gruplara görevleri net bir şekilde verir, öğrencilerden kendilerine verilen görevi belirlenen zamanda bitirmeleri ve

çalıştıkları konu hakkında sunum hazırlamaları istenir. Öğrencilerin boş vakitlerinde konuları ile ilgili mülakat, anket gibi çalışmalar yapmalarını önerilerek, konu hakkında farklı tecrübeleri duymalarına olanak verilmiş olur.

- **Grupları tekrar dizayn etme:** Bazen grup üyelerini, sözcülerini ve liderlerini değiştirmek her öğrencinin gruptaki her rolü oynayabilmesi için gerekmektedir (Raymond, 2018, ss. 14-19).

Netice itibariyle okullarda verilecek olan manevi danışmanlık hizmetinin belirli ilke ve yöntemlerle gerçekleştirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Problemlere karşı önleyici olma, gelişime katkı sunma ve beceri geliştirme olmak üç ilke üzerine inşa edilen manevi danışmanlık eğitiminin küçük gruplarla, öğretim yöntem ve teknikleri kullanılarak verilmesinin öğrencilerin yaşayarak öğrenmelerine yardımcı olacağı müşahede edilmektedir.

Sonuç

Modern dünyanın sunduğu maddi imkânlar ve dayatılan maddi tatmin araçları bireyin manevi yönünü tatmin etmemektedir. Gençlerin manevi açıdan tatmin olma ihtiyacı bulunmaktadır. Maddi tatmin araçlarının dayatıldığı günümüz dünyasında maneviyattan uzak kalmak gençleri hayatın anlam ve amacından uzaklaştırmaktadır. Manevi boşluklar tatmin olmadığı zaman bireyler maddi tatmin araçlarına yönelmektedirler. Okul çağındaki gençlerin hayatı yaşama anlayışlarının maddi paradigmalara üzerine inşa edildiği, dijital mecralardaki yoğunluk nedeniyle gerçeklik algılarının zayıfladığı, kendi benlik imgelerinden hoşnut olmadıkları, sosyal medya mecralarında sunulan hayat tarzını ideal edindikleri, seküler anlayışa göre hayatlarını düzenledikleri, maneviyattan uzaklaşmaları sonucunda kendilerine zarar verebilecek bağımlılıklara yöneldikleri görülmektedir.

Dijital ortamlardaki etkileşim ve iletişimlerin etkisinde kalan ergenlerin/gençlerin aileleri, komşuları, arkadaşları ile nitelikli iletişim kuramadıkları, ilişkileri sanal ağlar üzerinden gerçekleştirdikleri, kendilerini ifade etmekte zorlandıkları, iletişim alanını sosyal medya olarak gördükleri, argo ya da küfür içerikli kelimeler kullandıkları, hiyerarşi tanımadıkları bilinmektedir. Sürekli dijitalle mahkûm olan hayatlar sanallaşmakta ve bu durum gençlerin öz farkındalıklarına zarar vermekte ve kendilerini kontrol etmekte zorlanmalarına neden olmaktadır. Bütün bu nedenler değerlendirildiğinde gençlerin manevi desteğe ihtiyaçları olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışma okullarda manevi danışmanlık hizmetine dair bir çerçeve ortaya koymaktadır. Özellikle ortaokul ve lise dönemi öğrencilerine okullarında manevi danışmanlık eğitimleri yapılması önem

taşımaktadır. Türkiye’de çocuklar ve gençler için okullarda manevi danışmanlık eğitimi konusunda henüz planlanmış bir çalışma bulunmasa da böyle bir uygulamanın gereklerinin tartışılarak ortaya konulması önem taşımaktadır.

Bu bağlamda çalışma kapsamında sunulacak öneriler şunlardır:

- Okullarda manevi danışmanlık birimlerinin kurulması için çalışma yapılması gerekmektedir.
- Okullarda kurulacak manevi danışmanlığın uygulama ilkeleri belirlenmelidir.
- Bu çalışmalarda disiplinler arası bir yaklaşım benimsenmelidir. Din eğitimcileri, din psikologları ve din sosyologları ile psikologlar, sosyologlar, nörologlar iş birliğinde multidisipliner bir yaklaşım geliştirebilir.
- Okullarda manevi danışmanlık eğitimi hizmeti veren ve bu konuda başarılı olan ülkelerdeki eğitimler araştırılıp, hangi yöntem ve teknikleri kullandıkları öğrenilip bizim inanç ve değerlerimize göre uyarlanarak uygulamalar yapılabilir.
- Türkiye’de yaşayan gençlerin manevi ihtiyaçlarını tespit için tarama çalışmaları yapılmalıdır.
- Manevi danışmanlar öğrencilere hayatın anlamı ve amacına dair kitaplar okutarak, “Benim hayatımın anlamı nedir?”, “Benim hayatımın amacı nedir?” gibi sorular üzerinde düşünmelerini ve kompozisyonlar yazmalarını isteyebilir.
- Manevi danışmanlar öğrencilerin dijital aletler ile iletişimlerini düzenleme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olabilir. Sahip olunan aletlerin ve imkanların kontrolünün sağlanmasına yönelik bilinçlendirme çalışmaları yapılabilir.
- Manevi danışmanların liderliğinde küçük grup etkinlikleri yapılarak öğrencilerden manevi değerler, inanç, şükür, sabır gibi konularda tartışma yapmaları istenebilir. Ayrıca öğrenciler konularla ilgili aile büyükleri, komşuları ile görüşmeler yapabilir ya da kütüphanede konuyla ilgili araştırmalar yaparak sunumlar hazırlayabilir ve çalışmanın sonunda sunumlar sınıflarda gösterilebilir.
- Manevi danışmanlar öğrencilerin öz-değer, öz-düzenleme ve özdenetim becerilerini geliştirmelerinde destek olabilirler. Gençlerin kendilerini gerçekçi bir şekilde değerlendirmeleri ve hayatlarını doğru şekilde düzenlemelerine yönelik çalışmalar yaptırılabilir.
- Manevi danışmanlar Kur’an kıssaları ile ilgili çalışmalar yapabilir. “Bu kıssa bize ne anlatıyor?”, “Bu kıssadaki kişi siz olsaydınız nasıl davranırdınız?”, “Bu kıssayı güncellesek nasıl bir kıssa hâline dönüşür?” gibi sorular sorularak kıssanın verdiği mesajlar üzerinde düşünmelerine yardımcı olunabilir.

Kaynaklar

- Baygeldi, M. R. (2018). Manevi Danışmanlık Uygulaması: Mevcut Durum Ve Öneriler. *Analiz*, (234).
- Cebeci, S. (2010). Bir Din Öğretimi Yaklaşımı Olarak Dini Danışma ve Rehberlik. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 8(19), 53-69.
- Cebeci, S. (2012). *Dini Danışma ve Rehberlik*. İstanbul: DİB Yayınları.
- D’Rozario, V. (1988). Pastoral Care In British Schools: Some Lessons Learnt for Singapore. *Teaching and Learning*, 9(1), 73-85.
- Er, H. (t.y.). *Din Hizmetlerinde İletişim ve Rehberlik*. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. Geliş tarihi gönderen http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/ilahiyat_ue/dinhizmetiletreh.pdf
- Hearn, L., Campbell-Pope, R., House, J., & Cross, D. (2006). *Pastoral Care in Education*. Perth, Western Australia: Child Health Promotion Research Unit, Edith Cowan University. Geliş tarihi gönderen Child Health Promotion Research Unit, Edith Cowan University website: <https://ro.ecu.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=8330&context=ecuworks>
- Koç, Y. (2020). Danışan Merkezli Manevi Danışmanlık Örneği Olarak İslam Peygamberi Hz. Muhammed’in Uygulamaları. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, (2), 159-200.
- Maçın, H., Akay, A., & Çevik, M. (2020). Üniversite Öğrencilerinin Manevi Danışmanlık ve Dini Destek İhtiyacı: Adıyaman Üniversitesi Örneği. *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi*, (1), 38-54.
- McLaughlin, C. (2000). *Pastoral Care And Personal-Social Education* (R. Best, P. Lang, C. Lodge, & C. Watkin, Ed.). London: Continuum.
- Murphy, J., & Holste, L. (2017). Explaining The Effects of Communities of Pastoral Care for Students. *The Journal of Educational Research*, 109(5), 531-540.
- Nair, R. J. (2016). Self-Image and Self-Esteem for a Positive Outlook. *Training Manual on Theeranaipunya – Equipping Fisherwomen Youth for Future*.
- NAPCE. (t.y.). Geliş tarihi 15 Nisan 2022, gönderen NAPCE website: <https://www.napce.org.uk/>
- National School Chaplaincy Program (NSCP) [Text]. (2021, Aralık 23). Geliş tarihi 18 Nisan 2022, gönderen Department of Education, Skills and Employment website: <https://www.dese.gov.au/national-school-chaplaincy-program-nscp>
- Pastoral Care in the Curriculum. (t.y.). Geliş tarihi 17 Nisan 2022, gönderen GOV.UK website: <https://www.gov.uk/guidance/pastoral-care-in-the-curriculum>
- Pastoral Care Policy. (2019). Geliş tarihi gönderen British International School website: <https://www.british-int-school.org.uk/wp-content/uploads/2019/04/Pastoral-care-policy.pdf>
- Pastoral Care—What Is It? (2020, Temmuz 25). Geliş tarihi 19 Nisan 2022, gönderen Fyling Hall website: <https://www.fylinghall.org/pastoral-care-what-is-it/>
- Raymond, J. (2018). *Implementing Pastoral Care in Schools*. New York: Routledge.
- Reber, A. S. (1985). *The Penguin Dictionary of Psychology*. New York: Penguin Books.
- Reker, G. T., Peacock, E. J., & Wong, P. T. P. (1987). Meaning and Purpose in Life and Well-being: A Life-span Perspective. *Journal of Gerontology*, 42(1), 44-49.
- Söylev, Ö. F. (2014). *Türkiye’de Dini Danışma ve Rehberlik – Alanları, İmkanları ve Yöntemleri—(Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)* (Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Sözcün, Z. (2017). Dinî Danışma ve Rehberliğin Hayatımızdaki Yeri ve Önemi. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, 3(1), 207-220.
- Student Health, Safety and Wellbeing [Text]. (2019, Ocak 21). Geliş tarihi 16 Nisan 2022, gönderen Education website: <https://education.qld.gov.au/students/student-health-safety-wellbeing>
- Şirin, T. (2013). *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi Yaklaşımıyla Bütünleştirilmiş Dini Danışmanlık Modeli* (Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uğurlu, H. S. (2017). Dinî Danışmanlık Eğitimi: Amerika Örneği. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(5), 2522-2545.
- Waters, M. (2008). Internet Addiction Disorder and Pastoral Care. *American Journal of Pastoral Counseling*, 8(1), 3-12.